

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
ȘCOALA DOCTORALĂ "PARADIGMA EUROPEANĂ"

TEZĂ DE DOCTORAT

Emmanuel Levinas. Subiectivitate și limbaj

-REZUMAT-

Coordonator științific: Acad. Prof. Dr. Basarab Nicolescu

Doctorandă: Raluca Bădoi

CLUJ-NAPOCA

2013

CUPRINS

Mulțumiri.....	10
Introducere: pentru o hermeneutică transdisciplinară a operei lui Emmanuel Levinas	12
Capitolul I.....	21
Subiectivitatea dezapropiată.....	21
I.1. Cele trei stadii ale subiectivității levinasiene: ilyalitate- pentru-celălalt-altfel decât a fi...21	
I.2. Singurătatea ființei, anonimatul egoului.....	22
I.3. Noaptea ilyalității.....	27
I.3.1. Întunecimea nopții.....	28
I.3.2. Noaptea biblică.....	29
I.4. Oroare vs. Angoasă.....	33
I.5. Singurătatea, abandonul și neantul.....	35
I.6. Somn și locuință.....	41
I.6.1. Non-locul.....	44
I.6.2. Insomnia,între ontologie și etică.....	46
I.7. Presentimentul altului.....	49
Capitolul II.....	53
”Pentru-celălalt”-ul subiectivității.....	53
II.1. Absență și juisare.....	53
II.2. Existență și muncă.....	56

II.3. Eul și Același.....	57
II.4. A gândi altfel alteritatea: Altul și Celălalt.....	59
II.5. Subiectivitate și separare.....	59
II.6. Proximitate și responsabilitate.....	62
II. 7. Dezapropierea de sine.....	63
II.8. Sensibilitatea ca suferință dezindividualizantă.....	65
II.9. Afectivitatea ca supremă contradicție: Levinas și Ștefan Lupașcu.....	69
Capitolul III.....	75
Feminitate și urmă.....	75
III.1. Iubire și mângâiere.....	75
III.2. Stranietatea chipului, secretul femininului.....	78
III.3. O subiectivitate feminină?	80
III.4. Delicatețea femininului.....	84
III.5. Feminitatea iudaică: pe urmele Șekinei.....	87
III.6. El, Ea, Noi.....	89
III.7. Realitatea și umbra sa.....	91
Capitolul IV.....	99
Chipul și sensul Ileității: a treia cale.....	100
IV.1. Când urma Infinitului întâlneșteintenționalitatea.....	100
IV.2. Asmetria celuilalt.....	102
IV.3. Asimetria celuilalt și sensul Ileității.....	104
IV.4. Chipul și Ileitarea: a treia cale.....	107
IV.5. Despre Infinitul care vine în idee.....	113

IV.6. Contemplarea chipului în oglindă.....	115
IV.7. Contemplarea adevărului și viziunea chipului după Rosenzweig.....	119
IV.8. Chipul și muritul.....	119
IV.9. ”Micul Chip” și ”Marele Chip”: călătorie în Zohar.....	121
Capitolul 5.....	123
O viziune transdisciplinară asupra operei lui Levinas.....	123
V.1. Transdisciplinaritatea, o inedită metologie.....	123
V.2. Ceea ce se vede și ceea ce nu se vede: lumile posibile.....	126
V.3. Nivelele de realitate.....	128
V.4. Terțul inclus, Terțul Ascuns și complexitatea lumii.....	134
V.5. Terțul Ascuns și Ileitarea la Levinas.....	138
V.6. Metodologia transdisciplinară și noțiunea de transrealitate.....	140
Capitolul VI.....	142
Transcendență și limbaj în opera lui Emmanuel Levinas.....	142
VI.1. Apel și enigmă.....	142
VI.2. Tematizare și comunicare.....	145
VI.3. Rostirea și Rostitul sau distanța proximității.....	147
VI.4. Între Atena și Ierusalim.....	151
VI.5. Mărturie și urmă sau pasajul Infinitului.....	153
VI.6. Hermeneutica transdisciplinară și hermeneutica mărturiei.....	158
VI.7. Inspirație și mărturie.....	160
VI.8. Întâlnirea esențială: Levinas și Șestov.....	167
VI.9. Logica paradoxului șestovian și Terțul Ascuns.....	171

VI.10. Cuvântul revelat: Levinas și Rosenzweig.....	175
VI.11. Încarnarea cuvântului.....	178
VI.12. Corpul-literă: Levinas și Annick de Souzenelle.....	183
VI.13. Femininul celuilalt.....	187
VI.14. Teoria levinasiană a limbajului și transdisciplinaritatea.....	188
Capitolul VII.....	190
Cetatea pământului, cetatea cerului.....	190
VII.1. Comunitatea inspirată.....	190
VII.2. Sensul Vocii.....	192
VII.3. Orgasmul divin.....	196
VII.4. Subiectivitatea kenotică.....	200
VII.5. Chipul între vizibil și invizibil.....	206
VII.6. Răbdare și ascultare.....	211
VII.7. Iluminarea răbdării sau exercițiul nebuniei.....	219
VII.8. Transumanism și transreligios în etica levinasiană.....	226
VII.9. Litera și urma: inscripția lui Dumnezeu în corp.....	232
VII.10. Inscripție, transcripție, transmisie.....	236
VII.11. Ruptura Infinitului.....	243
VIII. Contribuții personale.....	248
IX. Concluzii: calea și transdisciplinaritatea.....	251
Addenda.....	259
1. Vocabular levinasian.....	260
2. Studii publicate-participări la colocvii naționale și internaționale.....	265
3. Colocvii, conferințe, seminarii naționale și internaționale.....	266

4. Alte activități științifice.....	267
Bibliografie.....	268
Bibliografie principală în limba franceză.....	268
Bibliografie secundară în limba română și în limba engleză.....	275

Cuvinte-cheie:

Emmanuel Levinas, subiectivitate, limbaj, revelație, nerostit, rostire, rostit, chip, alteritate, iudaism, fenomenologie, urmă, enigmă, feminin, vid, existență, neant, dezapropiere, juisare, celălalt.

“Filosofia occidentală coincide cu dezvăluirea Altului, unde Altul, manifestându-se ca ființă își pierde alteritatea. Filosofia este atinsă, încă dinînceputurile sale, de o oroare față de Altul care locuiește Altul, de o insurmontabilă alergie. Din acest motiv, ea este în mod esențial o filosofie a ființei, iar înțelegerea ființei este ultimul său cuvânt și structura fundamentală a omului. Iată de ce ea devine filosofie a imanenței și a autonomiei sau ateism.”¹

Acestei filosofii occidentale a rațiunii, Levinas a dorit să opună o altă cale. Am putea spune că Levinas a dorit să opună vocea altului, un alt apel, dincolo de rostitul occidental, o voce asemănătoare respirației, atașată de *pneuma*, de cuvântul *duh*, ceea ce poate apropia gândirea levinasiană mai mult de tradiția estului? Ceva nesemnificativ care, tocmai pentru că va trebui să dea probă de rostitul său prin rostirea celuiilalt, de îndată ce se face auzit, încetează să existe prin sine însuși. Tradiției Occidentului Levinas a dorit să opună *prefața*, Rostirea imposibilă și incomunicabilă. Iată de ce Levinas rămâne infidel filosofiei occidentale. *Fidel infidel*. De fapt, gânditorul a considerat întotdeauna această fidelitate infidelă ca singura justă pentru a se opune nihilismului timpului. Pentru Levinas este întotdeauna vorba de un subiect-*altul*, de un subiect scindat, traumatizat care trebuie să lase loc celuiilalt, un subiect pentru altul, un subiect care își donează pielea, toată existența și toată autonomia sa iluzorie Altului, un non-subiect care trebuie să suporte în pasajul său alegerea și substituția. La Levinas este vorba în primul

¹ Levinas Emmanuel, *De Dieu qui vient a l'idée*, J. Vrin, Paris, 1992

rînd de o subiectivitate fără ființă, eliberat de istoria sa. Subiectul survine în momentul în care el se rupe de anonimul ilyalității. El trebuie întotdeauna să se pronunțe împotriva rostitului, împotriva absurdului ilyalității, împotriva existenței care obsedează prin neîncetata sa prezență. Prezent la sine ca un dezaproiat de sine, subiectul levinasian se situează în pasaj, întotdeauna pe drum, avansând spre profunzimea sinelui ca un altul, mergând spre țara străină înscrisă ca mărturie în propria piele.

Subiectivitatea se ține sub amenințarea de a pierde orice certitudine, orice autonomie și orice posesiune. Străpungând anonimul de unde el vine, subiectul se înscrie la limita dintre sine și anonim, ca pasager pe pământ, în pasaj, ca frontieră. Grecesul *a-topos* vrea să spună non-loc, dar și în forma sa adverbială de *a-topon* ceea ce e străin- de unde numele poporului călugărilor, străinii, nume dat de asemenea poezilor și profeților. *A locui nelocuibilul*, a avea deci locul său în non-loc, a suporta dezrădăcinarea de care vorbea Șestov, a primi noaptea deșertului în sine. Deșertul nu este doar un loc fără viață, ci și cel care împiedică survenirea oricărei vieți determinate. Iată condiția terestră prealabilă cetății celeste asumată de părinții deșertului, locuitori ai pasajului non-locului. *A locui excepția*. În lipsa determinărilor solului, nisipul mișcător și sec lovește, divizând subiectul de bogăția sa mai mult sau mai puțin iluzorie, lăsînd loc deșertului, vidului plin de sens. Primind insomnia, rămânînd întotdeauna în veghe, stare de atenția non-intențională care presupune o reducere intențională. Ceea ce rămîne în acest pasaj este tocmai scriitura, verbul, mărturia. O scriitură asemenea unei urme al cărei sens rămîne încă ascuns în interstițiu, între liniile sale, între spațiile albe.

În această gândire bulversantă, subiectivitatea coincide cu o responsabilitate care depășește cadrele oricărei egologii, devenind substituție² radicală a aceluiași de către altul și alegere³ care se petrece înaintea oricărui act intențional.

² În acest sens putem vorbi de o dimensiune mesianică a subiectului, temă ce susține dialogul deschis pe care filosoful l-a avut cu iudaismul dar și cu gândirea creștină. Mesianismul este o emfază etică a subiectivității, responsabilitate dincolo de orice preocupare de sine și pentru sine, ca fisură a interiorității, ca ruptură a imanenței dar și în calitate de kenoză. Mesianismul este o delegație etică universală. Astfel, încarnarea poate fi interpretată ca o coborâre a actului etic în interiorul subiectului. De fapt, această nouă dimensiune etică a subiectului deschide de asemenea calea profetismului ceea ce ne arată că subiectivitatea levinasiană nu poate fi înțeleasă decât prin noțiunea de *pasaj*, ca mișcare permanentă de la un subiect autonom la un subiect-altul, ceea ce am numit *non-subiect*. În plus, ea deschide pentru cercetarea noastră tematica corporalității și în special a chipului, ca spațiu al scriiturii, ca loc de frontieră, la limita unde urma se înscrie ca și comandament.

³ Alegerea este legată la Levinas de temele profeției și de escatologiei. După descinderea lui Il-El, rostirea intersubiectivă devine expunere a lumii- *a rosti lumea celuilalt*. A vorbi celuilalt care este infinit, semnifică în același timp a da propriul său cuvânt transcendenței, responsabilității, a-l investi pe celălalt cu o dimensiune profetică. Escatologia instaurează calea celuilalt prin responsabilitate, prin donație și dăruire, prin iubirea fără erotism, a unui bine dincolo de ființă, a unei etici dincolo de etică.

Dincolo de ontologie și de etică există o a treia cale, calea lui *Ille*, El care deschide spre datoria către iudaism. Ileitarea, ascunsă dincolo de Tu și de Eu, care se comunică în calitate de noapte și de tăcere a *între-rostitului* este cea care transformă dialogul în non-dialogul care se rostește la rândul său în termenii responsabilității.

Și chiar aici se inserează hermeneutica transdisciplinară.⁴ Dermersul nostru se desfășoară ca o interogare și ca o posibilitate de a gândi împreună subiectivitatea și limbajul pornind de la tema Ileității urmărind o lectură hermeneutică transdisciplinară care ar restitui subiectul și transcendența fără grija de a le îngloba.

Adesea catalogată ca o filosofie a transcendenței și a alterității radicale, filosofia lui Levinas ne oferă premisele investigării unei subiectivități care scapă cadrelor transcendente. Direcția sa poate fi înscrisă în turnura teologică a filosofiei contemporane-Janicaud și ca refondare a fenomenologiei religioase-Greisch sau ca fenomenologie a Midrash-ului- Stéphane Habib. Problema care se pune este aceea de a ști dacă aspectul religios al gândirii sale constituie o trădare a filosofiei sau o noutate care permite reconcilierea între *Atena* și *Ierusalim* în sarcina hermeneuticii transdisciplinare, singura care lasă loc îndepărtării și enigmei. Aceasta permite de a aduce în discurs distanța dintre Același și Altul fără a o totaliza. Această distanță, această debordare care se ține de asemenea la nivelul subiectivității rămâne în afara oricărei conceptualizări. Întâlnirea dintre filosofie și inspirația iudaică devine un gest de întoarcere către cuvintele originii altului, către apel. Nu credem că putem realiza o distincție în interiorul proiectului levinasian între sursele sale filosofice și sursele sale confesionale fără a pierde deschiderea la care limbajul său hiperbolizat ne invită fără încetare să o asumăm. Această deschidere nu aparține unui limbaj determinat sau unei discipline specifice. Efortul continuu de a șterge și de a depăși rostul literei poate mărturisi despre modalitatea în care Levinas își plasează discursul și teme abordate: *dincolo de verset*.

Cercetarea noastră transdisciplinară propune o viziune transumanistă, transreligioasă, transculturală și translingvistică asupra operei lui Emmanuel Levinas.

Împărțit între trei limbi- rusa, limba sa natală, franceza, limba exercițiului filosofic, a țării de adopție, dar și a exilului și ebraica, limbă secretă a inimii și între mai multe culturi- cultura

⁴”Transdisciplinaritatea conține, așa cum prefixul *trans* o indică ceea ce este în același timp între discipline, ceea ce traversează disciplinele și ceea ce este dincolo de discipline. Finalitatea sa este înțelegerea lumii prezente, unul din imperativul căreia este unitatea cunoașterii. Transdisciplinaritatea este consecința necesară întregirii ființei umane, individuale și sociale care este, înainte de toate și în pofida a orice miza majoră a cunoașterii-” Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea. Manifest*, Editura du Rocher, Monaco, 1996, p. 167

rusă, cultura franceză, cultura germană și cultura iudaică, divizat între est și vest, deschizând din punct de vedere spiritual un dialog nu doar între filosofie și iudaism, ci și cu gândirea creștină, fiind pe de altă parte promotorul fenomenologiei în Franța și traducătorul lui Husserl și Heidegger, Emmanuel Levinas este o figură universală, la intersecția mai multor gândiri, lăsându-ne un mesaj universal. Teza noastră, oglindă transdisciplinară, propune o nouă viziune asupra gândirii levinasiene, în special asupra problematicii limbajului ca trans-limbaj, ca *între-rostit* care este analizat în acest proiect. Aspectul transdisciplinar al limbajului levinasian ne permite să caracterizăm pasajul Urmei care se comunică îndepărtându-se, dar și spațiul indicibil al *între-rostitului*, a Rostirii care se transpune în Rostit, fără a se rosti în totalitate. Cercetarea noastră pune în evidență ceea ce există în interiorul, între și dincolo de raportul indicibil dintre Rostire și Rostit, dintre limbaj și tăcere, dar și între subiectivitate și Ileitare, înălțime străină și misterioasă care nu poate fi atinsă decât prin intermediul terțului secret inclus.

Teza noastră propune o reconciliere între fenomenologie și iudaism în lectura chipului plecând de la tema Ileității care vine să dezaproprizeze subiectul. Din această rațiune, miza subiectivității devine la rândul său o problemă a limbajului, a limbii necunoscute a altului. Demersul nostru urmărește o reconciliere între cele două surse prin non-locul pasajului, *a-topos*-ul, *oarecare*-le deschis de chip, un vid plin de semnificație-non-semnificantă care ar reuni hermeneutica filosofică și inspirația, suflul iudaic în același timp.

Munca de cercetare pentru această teză de doctorat nu ar fi putut fi îndeplinită fără a se fi făcut apel la mai multe discipline dincolo de filosofie precum studiul Torei, al literaturii ruse, al religiei, al fenomenologiei. Metodologia transdisciplinară fecundează disciplinele sale și alte modalități de cercetare întrucât transdisciplinaritatea presupune tocmai o nouă viziune asupra lumii și a ființei umane, viziune caracterizată prin unitatea cunoașterii și printr-un nou umanism care ar fi transumanismul. Și ce altceva ne propune Levinas prin descoperirea celuilalt ca altul radical în raport cu mine, ca fratele care mă interpelează neîncetat, care mă obsedează prin slăbiciunea sa, prin extrema sa vulnerabilitate și care mă obligă să nu uit responsabilitatea mea dinaintea oricărui act intențional, responsabilitate care se opune totalitarismului și oricărei reducții. Altul este sacru, este o lume dincolo de timp și de spațiu, non-loc unde pot privi față-către-față Chipul lui Dumnezeu. Într-un interviu acordat lui Bertrand Revillon, publicat în *La Croix-L'Evenement* Levinas răspunde la întrebarea *Ce este etica ? Etica este recunoașterea sfințeniei.*

Totuși, cum putem tematiza această întâlnire aparent imposibilă? Cum putem rezolva această aporie? Problema care se pune este aceea de a ști cum putem scrie, cum putem interoga un astfel de subiect-*nimic* evitând ca scriitura să-l închidă? În ce mod să abordăm subiectul-*altul* fără a-l omogeniza? Și, mai ales cum să filosofăm? Discursul filosofic poate primi indicibilul, urma? În ce mod eul își poate deveni sieși altul? Cum putem atunci hrăni un dialog între semeni care să lase loc îndepărtării, atematizării? Dacă acesta scapă discursului filosofic care a încercat întotdeauna să îl reducă, atunci ar trebui să adoptăm o gândire a libertății, un discurs care își interoghează propriul discurs, ar trebui să inventăm o altă gramatică și să îmbrățișăm magia unui dincolo care atestă *sufnul cercetătorului*.⁵ Această altă gramatică, această nouă hermeneutică cu multiplele sale nivele și cu exigența de a trăi scriitura, de a coborî și de a urca în însăși inima înțelepciunii a fost reprezentată pentru noi de metodologia transdisciplinară care hrănește disciplinele sale cu noi sensuri unice și originale care nu sunt produse de metodologia disciplinară. Transdisciplinaritatea pledează tocmai pentru coexistența și pluralitatea disciplinelor și metodologiilor. Depășind cadrele cercetării disciplinare, transdisciplinaritatea se hrănește din pluridisciplinaritate și interdisciplinaritate și se detașează de ele prin finalitatea sa: înțelegerea lumii prezente și a ființei umane prin unitatea cunoașterii, nu prin diviziunea sa.

Miza acestei teze este de a analiza problema subiectivității la Levinas în calitate de pasaj, altfel spus, ca non-loc ce depășește orice categorie individuală. Această cale deschide o nouă interpretare și asupra corpului ce devine un corp al pasajului, un corp-scriitură unde Ileitarea ad-vine pentru a-și crea breșa. Pielea este un analogon de frontieră, fiind locul tematizării la limita dintre transcendență și imanență. Am avansat aici tezele lui Annick e Souzenelle asupra hermeneuticii biblice a corpului uman și am realizat de asemenea o apropiere a Chipului văzut ca oglindă a Înaltului făcând apel la filosofia lui Franz Rosenzweig și la Cabală- Capitolele IV, VI și VII.

Prima parte a acestei teze- Capitolele I și II- tratează subiectivitatea levinasiană în cele trei stadii pe care le-am identificat: ilyalitatea și anonimatul său- perioada De la existență la existent, *Descoperind existența cu Husserl și Heidegger*, pentru-celălalt în raport cu juisarea și cu Dorința metafizică- perioada *Totalitate și Infinit* și altfel decât a fi care corespunde dezapropierii de sine- perioada *Altfel decât a fi sau dincolo de esență*. Apoi, am arătat de ce Ileitarea ar fi a treia cale la Levinas, o cale care se absoarbe în imanență și în transcendență

⁵ Interviu cu Laurent Adert și Jean Christophe Aeschlimann pentru periodicul *Construire*, în *Répondre d'autrui*, Emmanuel Levinas, p.10

deopotrivă- Capitolele IV și V. A definit-o ca pasaj și non-loc. Am expus în continuare sensul acestui non-loc, acestei strainități care se află în centrul epifaniei chipului, realizând distincția între nivelul orizontal, cultural determinat și nivelul vertical unde manifestarea sa se petrece ca vizită. Acest ultim nivel dă un sens pasajului non-locului, enigmei sale, deoarece el semnifică dincolo de lume, dincolo de orice categorie fiind simultan în lume. Ileitarea ar fi a treia cale pentru că ea semnifică plecând de la non-locul pe care chipul îl deschide. Am urmărit în această teză dezvăluirea chipului pe plan orizontal unde este traversat de suferință și de plasticitate și pe plan vertical unde chipul lasă Ileitarea să vină pentru a-l locui și pentru ca ea să își creeze breșa : *Nu vei ucide !* Aceasta înseamnă ca fața, loc privilegiat al subiectului, devine oglindă a scriiturii unde *Ille* se înscrie. Chipul contradictoriu, vulnerabilitate și autoritate deopotrivă nu poate fi înțeles decât în pasaj, la întrepătrunderea a două tradiții recunoscute ca atare în gândirea sa : elenismul și iudaismul. Demersul nostru este acela de a arăta că gândirea filosofică și inspirația iudaică creează un non-loc, un nicăieri care ascunde chipul și care îi reprezintă originea. Doar acest spațiu născut din inseparabilitatea tradiției filosofice și a tradiției ebraice permite înțelegerea chipului care se desenează ca o non-apartență la lume, ca un *oarecare*, ca un străin care se situează în *a-topon*-ul deșertului.

Apoi, am dezvoltat maniera în care Ileitarea se transcrie și își înscrie urma pe chipul celuilalt. Mărturia pe care ea o cheamă ar fi ascultarea unui ordin etic. Ascultarea se petrece la nivelul subiectivității ca dezapropiere de sine, ca a se găsi și a se păstra în urma Infinitului care trece-
Capitolele V, VI și VII.

Pasajul său lasă urma Ileității, o înălțime care poate fi mărturisită de cel care se ține în urmă. Urma coincide la nivelul limbajului structurat cu triada Rostit-Rostire-Nerostit. Ambivalența Rostitului ca limbaj ontologic și a Rostirii ca limbaj etic presupune o denudare care întrerupe orice discurs și care nu rămâne niciodată în temele a ceea ce este rostit. Un astfel de limbaj se traduce ca proximitate a Ileității, ceea ce Levinas va nume Nerostit. Nerostitul funcționează ca o ruptură a limbajului, ca un pasaj spre dincolo, locul non-loc, între-rostitul prin intermediul căruia Rostirea se rostește. Nerostitul este legat de proximitatea chipului, de epifania sa care se lasă înțeleasă în noaptea apofatică a privirii. Nerostitul se desfășoară între revelația Rostirii și disimularea Rostitului, el este excepția oricărui discurs și ambiguitate, el este ceea ce Levinas va numi *veracitatea mărturiei*. Nerostitul ar fi tăcerea Ileității descinsă în dialog.

Cercetarea noastră arată că subiectul levinasian se împlinește ca *Unul-în-altul*, ca primire a întregii umanități în sine, ca ispășire și ca deschidere în maniera mariajului între feminin și

masculin în interiorul sinelui și al lumii- Capitolele III și VII. Subiectul levinasian există între, în interiorul și dincolo de sine însuși, ca Ileitatie traversată de urma Infinitului Altul. Spațiul între-ului, non-locul subiectivității și al limbajului este un *spațiu transdisciplinar*, un spațiu al Terțului Ascuns. Complexitatea lumii care admite existența mai multor nivele de Realitate este un pilon al cunoașterii transdisciplinare și permite circumscrierea noțiunilor de nivele ale limbajului, nivele ale subiectivității, nivele de reprezentare, nivele de percepție. Complexitatea transdisciplinară a diferitelor nivele de realitate ne-a ajutat să traversăm diferitele nivele ale subiectivității și ale limbajului la Levinas ; am identificat mai multe nivele ale subiectului și mai multe nivele ale limbajului- Capitolele V și VI.

Translimbajul levinasian este traversat, în interiorul propriei limbi, de căsătoria între cuvintele sale și tăcerea lor debordantă. Reunite de spațiul vid, plin de potențialități care se ascunde între ele, ebraica și greaca sunt indisociabile una de cealaltă.

Transdisciplinaritatea susține redescoperirea echilibrului uman interior. Este vorba de a construi punți între domenii, semnificații și experiența umană. După Ștefan Lupașcu, contradicția, care apare ca afectivitate pe fondul unei conștiințe vide, este condiția oricărei evoluții interioare și a cunoașterii. Depășirea contradicției se înfăptuiește prin intermediul terțului inclus, fiind rezultatul forțelor antagonice în corp și în spirit, dar unificate și integrate dincolo de dualitate. Am încercat în această teză de doctorat, plecând de la translogica terțului inclus, să realizăm o apropiere între teoria afectivității și a sensibilității la Levinas și la Lupașcu- Capitolele II și III.

Concluziile acestui proiect doctoral prezentate în Capitolul IX mărturisesc despre deschiderea cunoașterii și despre deschiderea fără sfârșit la care ne invită gândirea levinasiană interpretată prin hermeneutica transdisciplinară. Integrată prin Terțul Ascuns în universal și în Unul, opera lui Emmanuel Levinas cere neîncetat o transformare interioară pentru a primi în scriitura exegetică pe altul-în-aceiași, proces purificator care înglobează autorul, cel care se apleacă asupra gândirii Altului, ca deschidere către sine însuși, cunoaștere și umanitate. Parcursul subiectivității levinasiene și limbajele sale se transcriu de asemenea, într-o manieră subtilă, aerată în suflul cercetătorului. Viziunea transdisciplinară ne-a permis să reunim marile teme levinasiene și de a menține totodată marea deschidere a acestei opere.

Această cercetare transdisciplinară asupra gândirii lui Emmanuel Levinas este inedită întrucât ea poartă în pneumatologia sa o unitate a operei levinasiene, prea des, ni se pare nouă, scindată între discursul filosofic sau fenomenologic respingând inspirația ebraică sau invers,

făcând din ea o moștenire iudaică fără referință la metodologia fenomenologică și la filosofie. Dincolo de reconcilierea dintre filosofie și gândirea ebraică, această teză de doctorat a încercat să meargă mai departe, traversând diferitele nivele ale acestei opere unice și de a deschide alte puncte de vedere care ar putea completa spațiul transdisciplinar cum este, spre exemplu, dialogul cu creștinismul, puțin valorificat, cu cultura rusă- nu există nicio teză de doctorat care să trateze asupra raportului între filosofia sa și literatura rusă, cu poezia- subliniem că Levinas a scris un studiu asupra poetului de origine română Paul Celan intitulată *De la Ființă la Altul* sau asupra științei și fizicii cuantice, cale deschisă prin apropierea de Ștefan Lupașcu tratată succint în această teză. Cu siguranță, hermeneutica transdisciplinară rămâne cea mai fecundă pentru a explora Opera.

Cercetarea noastră transdisciplinară oferă o nouă viziune, originală și unică asupra operei levinasiene. Hermeneutica transdisciplinară susține existența unui dialog care ar putea unifica diferitele culturi, religii și națiuni. În câmpul cunoașterii, transdisciplinaritatea aduce ideea originală că putem cunoaște și înțelege Întregul și părțile sale. Transdisciplinaritatea ca artă a punților care pătrunde în, între și dincolo de discipline traversând toate disciplinele : unitatea în diversitate și diversitatea în unitate. Unitatea există în fiecare din părțile sale. Diversitatea nu este posibilă decât în unitate. Dialogul nu se poate naște fără terțul secret inclus. El unește diferitele niveluri ale Subiectului, diferitele niveluri ale Obiectului și diferitele niveluri ale Realității.

Această teză de doctorat a încercat să descrie parcursul subiectivității levinasiene în cele trei stadii ale sale subliniind permanenta sa reînnoire. Subiectivitatea ca dezapropiere de sine și ca permanentă distanță de sine este o deșirare care se face prezență la sine. Această subiectivitate este o subiectivitate întotdeauna deschisă, o energie a unui sine vid care nu încetează să imprime noi direcții de sens parcursului său. Subiectivitatea levinasiană survine din plinul imobil și greoi al ilyalității, găsindu-se redusă la sine, în ființă, sprijinindu-se doar pe sine ; cu toate acestea, doar pe exigența ruperii cu sine, cu ființa, pentru a se reîncepe fără încetare, altfel, dincolo, dincoace, pe un alt nivel, subiectul ne apare ca unic. Sinele este întotdeauna pe drum, în deșert, fără țară, ispășind, condamnat să se inventeze și să răspundă celuilalt și de un Altul încă și mai mare, și mai necunoscut, Infinitul Celălalt. Aceste multiple nivele ale subiectivității și diferitele sale rapoarte între sine și sine, între sine și eu, între sine, eu și celălalt în dezapropierea de sine și în reluarea sinelui, în emoția pulsatilă a prezenței și a absenței, a femininului și a masculinului, a juisării și a suferinței, în expresia artistică și în cea etică, în inspirația și în obediența față de Marele Înalt, în paradox, în contradicția afectivității,

în teribilul sacrificiu și în moartea sinelui prin substituție le-am descris prin urmare coborând în concretul egoismului, al raportului față-către-față și al comunității inspirate de Infinit.

Am identificat trei nivele în parcursul subiectului levinasian : ilyalitatea cu epifaniile sale ale nopții, ale angoasei, ale ororii, ale rușinii, ale somnului, ale insomniei și ale ipostazei, apoi pentru-celălalt în aspectele sale egoice ale juisării, ale muncii, ale economiei, ale locuinței, ale femininului și ale ospitalității și apoi altfel decât a fi care, prin Ileitatie, prin vidul Chipului, prin Înălțimea indicibilă și prin substituție ne-a apărut ca o non-subiectivitate, ca o subiectivitate kenotică, cale ce deschide spre mesianism și spre universalitatea gândirii lui Levinas.

Este nevoie ca eul să se desprindă, să evadeze din închizătura ființei înfruntând fantasmalele nopții, apoi în reculegere și în locuință, deschizând o dimensiune a intimității și a grației care permite o retragere în sine, apoi în responsabilitatea pentru-celălalt, ridicându-se în spațiul uneori suferind și contradictoriu al răbdării ca exercițiu al nebuliei ; în sfârșit, în comunitatea hermeneutică ca îndeplinire a Cărții unde Infinitul se sparge și se transcrie în Rostirea responsabilă care se înscrie și se scrie prin Rostit, dar unde el se lasă reprins neîncetat în Erosul hermeneuticii traversând istoria ca durată diacronică care angajează comunitatea vie din ce în ce mai sus.

A scrie asupra gândirii lui Emmanuel Levinas, adesea interpretată ca o apropiere de Altul se arată a fi o probă hermeneutică dificilă și o provocare totodată. Am definit gândirea sa ca frontieră la limita mai multor culturi și religii, ca pasaj și ca *spațiu transdisciplinar viu* unde elenismul și iudaismul se intersectează găsindu-și expresia într-o fenomenologie a suflului și a revelației, dar profund inspirată de sfințenia cărții care se ține în paginile Torei, profetism și mesianism care sfârșesc într-un dialog cu creștinismul, ca o datorie față de Rosenzweig. Urmărind firul acestei lecturi am încercat să arătăm influența pe care a avut-o Franz Rosenzweig asupra limbajului levinasian : coborârea lui Dumnezeu este condiția de a intra într-un dialog. Fondul pasivității imemorale care precede și caracterizează în același timp sinele levinasian se regăsește la Rosenzweig ca punct de plecare pentru individualizarea subiectului, nu există nume propriu fără dezapropierea de sine în raport cu apelul. Cu toate acestea, dialogul între eu și tu unde survine denominarea acestui eu nu are simetrie la Levinas. Pentru Rosenzweig, Revelația se odihnește pe un prezent al fiecărei clipe care se transpune în dialogul Eu-Tu. Pentru Levinas, revelația coincide cu mărturia urmei și cu cuvântul proferat de Altul, dar aspectul său dialogic și dimensiunea prezentului îl îndepărtează de proiectul

rosenzweigian. Urma lăsată de Iteitate în traversarea sa este un trecut niciodată prezent ; Revelația sa se spune în și prin tăcere și comunică nimicul. Mai departe, am încercat să apropiem, prin terțul inclus, gândirea lui Levinas de filosofia lirică a lui Lev Șestov. Filosofia lui Șestov legată de experiența abisului și de dezrădăcinare ca reflexie asupra tragediei este un conflict cu expresia verbală. Sprijinindu-ne pe drumul deschis de hermeneutica transdisciplinară a Terțului Ascuns, am arătat că Șestov depășește logica principiului non-contradicției făcând apel la o logică a paradoxului : rupând cu evidențele logicii clasice, filosoful rus propune o nouă viziune asupra adevărului ca nebunie sfântă, dincolo de logica binară a binelui și a răului. Șestov înlocuiește dualitatea cu reconcilierea contradictorie a lui sub *specie aeternitatis*. Am pus în evidență faptul că Eternitatea joacă pentru Șestov rolul terțului inclus care duce prin revelațiile sale spre intuiția Terțului Ascuns care deschide o a treia cale conducând spre misterul experienței interioare.

Interogându-ne asupra urmei Iteității care se petrece la nivelul chipului am arătat că aceasta se petrece la nivelul chipului ca loc privilegiat al alegerii sub forma unei duble mișcări : pentru ca subiectul să poată răspundă el trebuie să suporte o vizită. Iteitatea descinde în chip pentru a trimite subiectul către celălalt. Descinderea Iteității presupune în același timp o mișcare ascendentă cum este, spre exemplu, la nivelul ipostazei și al alegerii și o mișcare descendentă, întoarsă către serviciul celuilalt. Pentru ca subiectul să poată răspunde celuilalt Iteitatea trebuie să descindă pentru a-și lăsa urma, pe de altă parte, subiectul, pentru a răspunde și pentru a fi ales trebuie să urce, să dea propria viață, să moară în gura lui Dumnezeu. Iată punctul 0 al întâlnirii : deșertul non-locului, transcendența imanentă și imanența transcendentă, Rostirea care se rostește întotdeauna între-rostit, non-locul unde Atena vine pentru a întâlni Ierusalim. Subiectivitatea levinasiană urmărește în parcursul său o gradație inversă, deoarece ea începe cu o poziționare în ființă și se continuă ca o depozitie. Această depozitie se menține la nivelul dezapropierii de sine. În realitate, descinderea Iteității coincide cu o desfacere, cu un deznodământ al subiectivității înțeleasă ca circularitate de la sine la sine. Desfacerea subiectului se petrece întotdeauna ca sensibilitate, ca suferință și ca ispășire la nivelul afectivității. Sensibilitatea și afectivitatea asigură la Levinas o uniune deposedată sau, după propriile sale afirmații *o distanță a proximității*. Întâlnirea dintre A și nonA este o energie vie, asemănătoare forței Erosului , o experiență care traversează această lume și subiectul, puternică, asemănătoare sintezei din lumea cuantică între materie și antimaterie. A păstra o orientare constantă în traversarea diferitelor nivele de percepții garantează pentru cercetătorul transdisciplinar, care intră în universul levinasian, o mărire a

afectivității, singura care asigură legătura dintre sine și sine însuși. Lucru inedit, teza noastră a tratat în pasajul său continuu, despre afectivitate la Levinas și la filosoful român Ștefan Lupașcu. După Lupașcu, un antagonism, ca prezență instantanee a plăcerii și a durerii, inerent ordinului fenomenal și care se menține ca afectivitate în conștiință precede de fapt orice cunoaștere. Această supremă contradicție care apare pe fondul unei conștiințe vide constituie pentru gânditorul român însăși posibilitatea oricărei evoluții. Prin teoria sa asupra afectivității și sensibilității care precede *cogito ergo sum* și, prin urmare, orice act al conștiinței, Levinas se apropie de Lupașcu. Fundamentul constituirii ca destituire a subiectivității este vidul, non-locul, fisura fragilă a subiectului unde Iteitatea vine să își greveze Vocea. Dezapropierea de sine, tensiunea contradictorie la limita juisării și a durerii, a egoismului și a sacrificiului ne-a apărut ca punct fundamental pentru înțelegerea subiectivității levinasiene. Translogica terțului inclus inaugurată de Ștefan Lupașcu deschide noi căi pentru înțelegerea proiectului levinasian. Am realizat în această teză o aplicare a terțului inclus în concepția despre artă a lui Levinas, adesea uitată. Chiar dacă veritabila întâlnire-inventare de sine se produce pentru Levinas în actul etic, arta deschide de asemenea o dimensiune de evaziune pentru o degajare dincoace de ființă.

Această cercetare prin calea transdisciplinară avansează teoria inseparabilității care caracterizează opera levinasiană : insprația ebraică ce nu poate fi separată de discursul filosofic. Am urmărit în hermeneutica noastră, traversând mai multe discipline, maniera în care sursa ebraică permite filosofului lituanian să regăsească o *altfel* de gândire, ocultată care se traduce în etică. Dacă cea mai fidelă traducere a îndeplinirii unicității subiectului se pune ca etică, atunci această unicitate este o inventare a sinelui de către altul, pentru celălalt, prin celălalt, prin Infinit. Numai plecând de la Iteitate, care este dincolo, subiectivitatea se inventează.

Această subiectivitate-alteritate nu este ea inspirație, mărturie și ascultare față de Infinitul Celălalt ? *Dificila libertate*, defectul acestui subiect se împlinește în animarea eului de către altul care este mai întâi o *dificilă respirație*. Respirația traversează toată opera lui Levinas ca inspirație, ca neființă, ca găfâit, ca o dificultate de a respira. Suflul respirației care traversează scriitura levinasiană este transcendența, urmele sale precum respirația și de-claustrarea, ca un nimic plin de sens. Celălalt devine psihismul sufletului ; altul în mine este suflul străin care ad-vine de departe, dintr-un El obscur, dintr-un Imemorial a cărei amintire am pierdut-o și care totuși mă traversează provocându-mă, rănindu-mă și oferindu-mi bucurie totodată, chemându-mă. Pneuma subiectului este vulnerabilitatea sa, fragilitatea sa, expunerea sa ;

pentru că Altul se înscrie în Același precum aerul invizibil, precum tăcerea nepercepută penetrându-mă cu violență și totuși cu subtilitate « până în faldurile interiorității mele. »⁶ Respirația este deschidere de sine către altul « respirația este transcendență cu titlu de de-claustrare. »⁷ Fără Infinitul Celălalt, fără proximitatea celuiilalt, totul se absoarbe în neutralitatea ființei. Totul se sufocă.

A fi inspirat și a mărturisi înseamnă a rosti propriile cuvinte ca și cum ele ar fi cuvintele unui altul. Rostirea se face Carte. În mod paradoxal, Rostirea care precede Rostitul este deja Carte, deoarece presupunem înaintea sa Vocea Ileității, feminină și masculină deopotrivă.

Scriitura Rostirii este corpul. Dacă Rostirea se transcrie în corp, atunci vocea carnală, strigătul și apelul, sunetul propriei mele voci este de asemenea scriitură, pentru că în ea se scrie Rostirea *Iată-mă!* Corpul-scriitură trimite la ambiguitatea încarnării, la limita corpului trăit și a corpului fizic, a corpului subiectiv și a corpului anonim. Pentru aprofundarea corpului-scriitură am avansat tezele lui Annick de Souzenelle. După Annick de Souzenelle o oglindă se transpune între corp și propria sa mărturie : carnea. Carnea se exprimă prin corp, dar ea nu este corporalitate ; carnea este cel mai profund mister al ființei umane. Numele în ebraică care desemnează carnea *Basar* trimite la Geneză : *Bereshit*. După Annick de Souzenelle, *Bereshit* nu desemnează începuturile ci principiul din noi, Vocea care ne locuiește. Carnea este prezența invizibilă a transcendenței. Corpul nostru apare ca un pasaj, între anonim și subiectivitate, între materie și anti-materie, asemenea unui spațiu vid traversat de principiul vocii care se transcrie și se scrie. În apropierea chipului, carnea se face verb și mângâierea Rostire. Responsabilitatea inspirată se înscrie în Rostirea inseparabilă carnal și verbal.

Orice lectură se poartă pe multiple nivele. Descoperirea corpului ca oglindă a invizibilului, ca transcriere a Prea-Înaltului ne-a condus spre hermeneutica transdisciplinară a mariajului unei dialectici existențiale între feminin și masculin ca principii universale. Carnea, scriitura, fragilitatea vocii care străpunge subiectivitatea, dar și afectivitatea contradictorie reprezintă feminitatea odiseii subiective. Eva este misterul pe care Adam îl poartă în sine. Eva devine profunzimea, cea care locuiește în interioritatea nopții întregii umanități, așa cum Adam este omul în singularitatea sa. Însă Adam nu este un sine autentic, nu este el însuși decât raportându-se la Eva și invers, Eva nu își află adevăratul sens decât în coasta lui Adam, făcând apel, strigând în profunzimile umane.

⁶ Emmanuel Levinas, *AE*, p. 227

⁷ *Ibid*, p. 228

Experiența subiectivității levinasiene ni s-a arătat ca o experiență spirituală a întregii umanități primite în sine. Unicitatea sinelui este altul, se odihnește pe propria sa feminitate care se traduce uneori cu ajutorul Rostitului, dar care nu rămâne niciodată în ceea ce se rostește. Femininul este mai ales în ipostaza sa maternă matricea sensibilității subiectivității, exprimând subiectivitatea etică. Femininul subiectului ar fi dispozitivul, non-locul ostaticului, al rupturii deoarece ea, feminitatea, este receptivitate înaintea oricărei act conștient, în imposibilitatea de a rămâne în sine, fiind mereu o neîncetată alienare prin gazda care îi este încredințată : ospitalitatea, deschiderea. Ospitalitatea și pasivitatea nu provin dintr-o voință sau dintr-o cunoaștere ci, dintr-o sensibilitate și o vulnerabilitate primară. Prin raport la masculin, ca discurs riguros, simetric, femininul anunță în maniera unei stranietăți radicale, unei alterități inconmesurabile, asimetrică care bulversează și care aduce contradicții.

Subiectivitatea nu este nici feminină, nici masculină ; subiectivitatea este dezapropiere prin Ileitare, feminină și masculină deopotrivă. Chipul lumii este ternar : feminitate și masculinitate și zona de rezistență între nivelele de percepție și nivelele de Realitate, viziune ternară care corespunde în transdisciplinaritate cu mariajul dintre feminin și masculin în interiorul subiectului și în exteriorul lumii.

Interpretarea subiectivității levinasiene prin intermediul hermeneuticii transdisciplinare a complexității lumii și a terțului inclus ca *Unul-în-altul* , ca unitate diversificată în calitate de voce a umanității și a Infinitului care se sparge conducându-ne spre un alt limbaj, limbaj profetic, deja asumat de Levinas, dar și limbaj poetic, deoarece vocea, muzică tăcută care fuzionează cu sensul nu este poezia ? « Faptul de a vorbi celuiilalt- poemul- precede orice tematizare ; în el calitățile se adună ca lucruri ; dar poemul lasă astfel realului alteritatea pe care imaginația pură i-o smulge ; el concede altului o parcelă din adevărul său ; timpul altului.⁸ »

Unitatea ternară nu are sfârșit. Ea traversează subiectul și limbajul său, dincolo, dincoace, în sus, în jos, departe. Rostirea nu se obiectivează niciodată total în scriitură, hermeneutica este infinită. Însă, Rostirea ca suflu, ca gest, ca strigăt se articulează în răspuns și în apel- mișcare complexă care traversează subiecții, se întoarce într-o insistență subtilă, încă aerată de necesitatea unei comunități hermeneutice, o comunitate a Erosului fără de care scrisul ar rămâne un simplu scris, pentru totdeauna, fără deschiderea purtătoare a mai multor rostiri.

⁸ Emmanuel Levinas, *Noms propres*, p. 52-53

Dincolo de scriitură există Cartea. Transliteratura. Cartea este doar darul pentru celălalt, dedicația Altului Absolut. Donația, moartea pentru celălalt se expune ca Rostire. Rostirea se scrie ca Rostit, dar nu rămâne niciodată acolo, în ceea ce se rostește. Rostitul se face la rândul său literă care primește silențios, în semnul său, sensul non-sens al urmei. Totuși, Rostirea și Rostitul se întâlnesc, foc negru pe foc roșu, masculin pe feminin, altul în același, în non-locul spațiului vid, între litere, în pântecul vizibil și invizibil al transcrierii care traversează subiectul.

Opera lui Emmanuel Levinas deschide un spațiu *oarecare* și înspăimântător, întrucât pretinde să fie trăit și traversat în mod tăcut, ca spațiu al transcrierii. Parcursul subiectului de la ilyalitate la altfel decât a fi ne apare ca o profundă experiență interioară, conducând spre o a treia cale, spre Ileitare. Ileitarea oferă sensul său în nimic, împlinindu-se concret în actul etic. Bizar parcurs al subiectului, la care ne invită Levinas, întrucât subiectul pare bântuit de vid : el evadează din anonimul ilyalității pentru a se depozeda apoi printr-un alt anonim, cel al Ileității. Acest subiect fragil, în suferință, inspirat poartă în sine urma întregii umanități și a Infinitului ; urmă care nu se vede ; urmă ca o trecere, ca un drum, ca o Absență. Tema deposeziunii sinelui și a unicității altului, departe de a fi marginală în opera lui Levinas duce spre interpretarea că depozitia subiectului și unicitatea altului, unicitatea subiectului ca alteritate nu pot fi concepute fără a se face referințe la Ileitarea care determină posibilitatea spațiului însuși. Ileitarea asigură *pneumatismul*, care este *dezinteres : un terț exclus al esenței, al ființei și al neființei*. Prin urmare, un terț inclus, ființă și neființă totodată, dincolo de ființă și de neființă.

Dacă scriem, acest lucru nu ne vine printr-o dictare din afară, de la Infinitul Celălalt ? Și, dacă scriem, nu este pentru a se inventa și pentru a mărturisi de sine însuși printr-un altul, dar și pentru a mărturisi și a inventa pe altul ? Scriitura nu este un terț ? Nu putem decât concluziona printr-o deschidere, transcriind frumoasele versuri ale poetului Paul Celan : *Încă mai există cânturi de cântat dincolo de oameni*.

Hermeneutica transdisciplinară ne-a dezvăluit transculturalitatea și translimbajului operei levinasiene. Născut în Lituania, plecând în exilul cunoașterii în Franța, inițiat în spiritualitatea ebraică, profund influențat de literatura rusă, Emmanuel Levinas trăiește în perspectivele identității sale multiple, prin chipurile și prin unitatea spartă, prin specificitățile limbilor și culturilor care îi sunt indispensabile. Ele constituie sursele sale de inspirație. Mărturia levinasiană merge dincolo și în interiorul său. Filosofia sa etico-religioasă tradusă cu ajutorul

fenomenologiei revelației și a trezirii conștiinței, plasează omul în universal prin Unul diversificat, reconstruind demnitatea sa, armonia sa primordială și cunoașterea sa dincolo de dualitate. Dimensiunile transculturale, transreligioase și transumaniste atinse de gândirea levinasiană necesită o purificare prin fascinanta sa transcriitură. Hermeneutica gândirii lui Emmanuel Levinas pretinde celui care se apleacă asupra textelor sale să atingă o altă hermeneutică, ascunsă. Hermeneutica care conduce exegeza prin multiple nivele de lectură, exigență care cere trecerea prin experiența profundă a întâlnirii cu sine. Departe de a fi marginală, miza subiectivității este o recunoaștere și o recucerire a Unului, prin urmare a Altului în sine. Recunoașterea Unului trece, așa cum am văzut deja, prin multiple nivele existențiale, dar se definește după părerea noastră ca o subiectivitate kenotică, mesianică, urmând modelul cristic.

Complexitatea filosofiei lui Emmanuel Levinas se plasează în ceea ce am numit *între*, deșert, non-locul cultural, disciplinar și al limbajului. Nu ne situăm nici pe terenul limbajului filosofic, nici pe terenul limbajului confesional, ebraic dar între, dincolo și în ambele deopotrivă, în spațiul transdisciplinar al Terțului Ascuns. Este necesar să traversăm universul levinasian și multiplele sale influențe, de a trăi într-o dimensiune diferită, altfel, de a construi cu ajutorul lui Levinas și al transdisciplinarității propriul său nivel de Realitate, unic și irepetabil, de a aduce propria mărturie interioară, de a da partea sa în Carte. Terțul Ascuns permite accesul în *ambiguitatea întunecată* a impersonalității Ileității. Este pasajul reconcilierii identităților gânditorului : franceză, iudaică și rusă.

Auto-cunoașterea sinelui trece prin cunoașterea Infinitului și a celuilalt și prin parcursul dificil de la Rostire la Rostit, de la o limbă la alta. Oglinda transumanistă a Chipului reflectă filosoful, exegetul și pe ceilalți. Experiența subiectivității trece fără îndoială prin experiența transreligioasă, transculturală și transumanistă a alterității.

De fapt, altul-în-aceiași, pentru-celălalt, Unul-în-aceiași pot fi interpretate ca simboluri și motive transdisciplinare, reunite dincolo de frontiere.

Aspectul transdisciplinar favorizează la Levinas un veritabil dialog între diferitele culturi. El deschide cale spre valorile universale care depășesc culturile cu ajutorul terțului inclus.

Dimensiunea mistică, transreligioasă favorizează la Levinas un dialog între diferitele religii. Această nouă dimensiune deschide spre intuiția sacralului a Terțului Ascuns.

Transculturalul și transreligiosul ne arată că dincolo de toate religiile și de toate culturile se regăsește un El, ființa umană care este fiecare dintre noi cu nevoia sa de a cunoaște lumea : suntem toți chemați să răspundem. Văduva, orfanul, săracul ca imagini ale fragilității și ale vulnerabilității, dar și ale forței ființei umane se găsesc în centrul scrierilor levinasiene care duc spre conexiuni ce se stabilesc între teologie, artă și poezie.

În căutarea sensului și a identității, această teză de doctorat a avut propriul său parcurs, din afară. Ea se vrea în primul rând o integrare a operei lui Emmanuel Levinas în universal, în Unu prin Terțul Ascuns, operă puțin cunoscută, ni se pare, în profunzimea sa transumanistă, prea adesea ruptă între partea sa filosofică și partea sa ebraică. Am simțit o datorie în acest sens al integrării-uniunii gândirii levinasiene. Îl al doilea rând, acest proiect doctoral se dorește a fi o oglindă transdisciplinară deschisă cunoașterii celei mai diverse. O oglindă a Infinitului Celuilalt, a Diferenței, a Nimicului, a dialogului cu Altul, al unicității, al existenței ternare, a nopții și a forței conștiinței.